

Urme de limbă germană în microtoponimia bucovineană

Ana-Maria PRISACARU*

Key-words: *Habsburgic Bukovina, microtoponymy, colonisation, bilingualism, Germanization*

În toponimia bucovineană, influența limbii germane s-a manifestat aproape exclusiv în perioada în care nordul moldav s-a aflat sub stăpânire habsburgică (1774–1918). Impunerea limbii germane ca limbă oficială în Bucovina, îndepărtarea din sistemul administrativ a funcționarilor moldoveni și înlocuirea lor cu alohtoni, necunoscători ai limbii române, colonizarea teritoriului anexat cu populație străină, preponderent germană, iată câteva dintre măsurile puterii de ocupație, care au schimbat configurația numelor topice bucovinene atât la nivel macrotoponimic (mai ales oiconimic), cât și la nivel microtoponimic. Factorul extralingvistic decisiv în acest sens l-a reprezentat, totuși, colonizarea. Imediat după anexare, Bucovina a fost transformată într-un teritoriu multinațional, aici stabilindu-se germani din diferite provincii vestice ale împărăției, ucraineni (ruteni), evrei și polonezi din Galiția, secui, cehi și slovaci. Însă doar elementul german a fost considerat cheia reușitei creșterii demografice și a modernizării noii provincii imperiale. Nemții sosiți aici s-au așezat fie în mediul urban, ocupând funcții în aparatul juridico-administrativ sau desfășurând activități comerciale, fie în mediul rural, unde au format colonii pentru exploatarea diferitelor resurse terane și subterane. Aceste realități geografice și sociale noi trebuiau numite, așa încât administrația habsburgică a recurs fie la creații sui-generis, cele mai multe encomiastice (*Mariensee, Karlsberg, Luisenthal* etc.), fie la traducerea unor toponime românești, desemnând obiecte geografice importante din apropierea noilor așezări (*Fürstenthal, Lichtenberg, Schwarzthal* etc.). Vorbim, în acest caz, de creație toponimică oficială, manifestată la nivel administrativ. Deși într-o proporție mult mai redusă, creație toponimică s-a înregistrat și la nivel popular, unde, în urma intrării în contact a românilor cu coloniștii germani, au apărut toponime noi fără concursul oficialităților.

Ajunși în mijlocul românilor, nemții „deprindeau graiul indigenilor și se foloseau de el cu plăcere. Această purtare condescendentă și binevoitoare [...] statornicise între ei și poporul indigen o bună înțelegere și un trai plăcut” (Sbiera 1899: 350–351). Pe de altă parte, bucovinenii, „învecinați cu coloniile germane, au deprins limba germană, dar nici unul nu s-a lăsat de limba sa” (Voronca 1901: 46). Chiar și în condițiile unui grad relativ redus de bilingvism, toponimia minoră din Bucovina habsburgică își îmbogățește inventarul cu structuri topice esențialmente motivate¹, care includ în sfera conținutului lor elemente definitorii pentru noile

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Filiala din Iași a Academiei Române, România.

¹ Spre deosebire de toponimia oficială, unde „nemotivarea are un caracter sistematic” (Moldovanu 1991: LIX), toponimia minoră, populară, este întotdeauna motivată.

realități geografice sau socio-geografice. Cele mai multe dintre aceste toponime sunt personale, identificând un anumit obiect geografic în funcție de prezența coloniștilor germani:

Lunca lui Klemenz, luncă în satul Gura Putnei, numită după o familie de nemți care s-ar fi așezat aici în timpul stăpânirii habsburgice (ANCHETĂ);

Șlagul la Schtraub, pădure tânără în satul Gura Putnei, pe albia Văii Mănăstirii, numită după un antreprenor german, care în timpul ocupației habsburgice ar fi exploatat de aici masă lemnoasă (ibid.);

La Pogor la Franț, zonă din satul Gura Putnei, care începea din dreptul casei acestui colonist german (ibid.);

Moara lui Frantz (pe pârâul Volovăț), *Moara lui Kisslinger* (pe pârâul Horodnic), *Moara lui Koch* (pe pârâul Volovăț), *Moara lui Șarf* (pe pârâul Suha), toate luându-și numele de la proprietar;

Cărarea la Weinstein, cărare în satul Frătăuții Noi, numită după proprietarul unei mori amplasate la capătul ei; astăzi este cunoscută drept *Cărarea la Măicuță* (ANCHETĂ);

Dealul lui Saur, *Iazul lui Christian Kipper* (ANCHETĂ, Ilișești); *Piatra lui Zingher*, *Ulița la Klain*, *Ulița la Stokmeyer*, *Poiana la Stokmeyer* (ANCHETĂ, Cacica); *Dealul Dr. Berg* (ANCHETĂ, Solca) ș.a.

Unele dintre toponimele înregistrate în anchete² sunt de factură istorică sau etnică:

Șanțul Împărătesc, desemnând un canal de scurgere în satul Bahna, care a fost construit în perioada habsburgică;

Șoseaua Maria Tereza, care leagă satul Solca de satul Vicovul de Sus, numită astăzi *Șoseaua Națională*;

Drumul Împărătesc, drum național construit în perioada habsburgică, care făcea legătura între Bucovina și Cernăuți;

Kaiserallée „Aleea Împărătească”, potecă pe Dealul Deia, folosită ca loc de agrement (ANCHETĂ, Câmpulung).

Pârâul Nemților, afluent drept al râului Putna, de unde coloniștii germani scoteau lemnele pe care le transportau în satul Fürstenthal (ANCHETĂ);

Cimitirul Nemțesc, *Biserica Nemțească* (ANCHETĂ, Frătăuții Noi) ș.a.

Foarte multe toponime apărute în perioada habsburgică provin din apelative germane. În literatura de specialitate se apreciază că influența limbii germane asupra limbii române din Bucovina habsburgică s-a manifestat aproape exclusiv la nivel lexical, fiind limitată, în general, la vocabularul popular al anumitor terminologii (Crößmann-Osterloh 1985: 89). Un domeniu în care au pătruns numeroși termeni germani a fost cel tehnic, fapt explicabil prin prezența în nordul Moldovei a numeroși coloniști germani, aduși aici pentru a intensifica activitatea de exploatare minieră și forestieră, dar și pentru a eficientiza agricultura și meșteșugurile. „De la ei am învățat meseriile și tot de la ei am împrumutat și numirile din ateliere” (Mândrescu 1904: 10), care ori nu aveau corespondent românesc la acea vreme,

² Aceste anchete toponimice au fost efectuate în intervalul 1970–1990. Rezultatele înregistrate au făcut obiectul a numeroase lucrări de licență, care tratează toponimia anumitor sate sau comune din Bucovina și care se păstrează în arhiva Departamentului de Toponimie al Institutului de Filologie Română „A. Philippide”.

desemnând realități noi, ori au înlocuit vremelnice, grație „prestației neamțului”, noțiuni existente în română. Pe lângă termenii *haltă*³, *hof*⁴, *oșleag*⁵, *șlag*⁶, *șlip*⁷, *șnaiț*⁸, *șpont*⁹, consacrați în limbajele de specialitate, anchetele toponimice au relevat impunerea în uz, în acea perioadă, și a altor apelative germane, care, după o fază de adaptare fonetico-grafică în limba română, au intrat în structuri toponimice motivate, făcând trimitere la o anumită particularitate a realității denumite. Astfel, au fost înregistrate următoarele sintagme prepoziționale:

La Șaibă (< germ. *Scheibe* „șaibă”), numele unui pichet grăniceresc din perioada habsburgică, unde se puneau ținte, fixate în șaibe, în care se trăgea în timpul exercițiilor militare (ANCHETĂ, Frumoasa);

La Ștric (< germ. *Strecke* „linie” (domeniul feroviar)), fâșie de pământ de-a lungul căii ferate, numită astăzi *La linie* (ANCHETĂ, Straja);

La Șperă (< germ. *Sperre* „baraj”), desemnând un baraj construit pe pârâul Gemenea pentru a potoli furia apei de munte în timpul măririi debitului (ANCHETĂ, Stulpicani);

În Știlă (< germ. *Stille* „liniște, calm”), denumind un loc de popas pentru oameni și vite, la poalele Paltinului (ANCHETĂ, Gemenea).

Din inventarul topic minor al Bucovinei habsburgice au făcut parte și următoarele sintagme toponimice:

Podul Țugului (< germ. *Zug* „tren”), denumind un pod de cale ferată peste pârâul Pozen (ANCHETĂ, Straja).

Pârâul Ștubei (< germ. *Stube* „odaie”), afluent stâng al pârâului Horaiț, care izvorăște din locul numit *La Căsoaia* (ANCHETĂ, Calafindești).

Dealul Fusului (< germ. *zu Fuss* „pe jos”), deal în satul Șcheia, al cărui nume ar fi motivat, conform tradiției populare, de forma sa: ca un fus (ANCHETĂ). Această etimologie este infirmată de Dragoș Moldovanu într-o discuție despre muntele Fusa, despre care cercetătorul spune că inițial s-ar fi numit Ciumârna. Noua denumire, *Fusa*, adaptată morfologic în limba română, ar fi fost dată de coloniștii de la Freudental pe motiv că muntele putea fi parcurs pe jos, la picior (Moldovanu 2010: 26).

Ulița Hammergasse (< germ. *Hammer* „ciocan” + *Gasse* „uliță”), desemnând o uliță pe care existau o turnătorie, deschisă în 1810 de Karl Kalitza, precum și câteva ateliere de sculărie. Conform tradiției populare, ulița și-ar avea numele de la zgomotul făcut de ciocanele cu care se sfărâma minereul (ANCHETĂ, Bucșoaia).

De asemenea, în anchetele toponimice au mai fost înregistrate două calcuri

³ *Ulița la Haltă* (Vicovul de Sus) < germ. *Halte(stelle)* „loc de oprire scurtă, fie a soldaților în marș, fie a trenului sau tramvaiului” (Mândrescu 1904: 60; Borcia 1903: 55).

⁴ *În Hof* (Laura) < germ. *Hof* „întindere pe care este așezată o fabrică de cherestea” (Binder 1966: 230).

⁵ *Pe Oșleag* (Cacica), *Pădurea Hoșleaga* (Solca), *În Hoșleag* (Solca) < germ. *Abschlag* „ceea ce cade la tăierea unei păduri” (ibid.: 232) sau < germ. *Holz* + *Schlag*.

⁶ *Șlag* (Cacica) < germ. *Schlag* „porțiune de pădure în tăiere” (Arvinte 2002: 226; Mândrescu 1904: 83; Borcia 1903: 71).

⁷ *Șlip* (Cacica) < germ. *Schleppe* „traverse la drum de fier” (Mândrescu 1904: 84).

⁸ *Pe Șnaiț* (Solca), *Cărarea Șnaiț* (Doroteia) < germ. *Schneise* „cărare (prin pădure)” (Arvinte 2002: 235).

⁹ *Pârâul Hoșpontului* (Pleșești) < germ. *Holz* + *Spund* (săs. *Șpont*) „butuc (lemn) lăsat mai lung la fiecare tablă din plută, care intră între butucii tablei următoare și ajută astfel la conducerea cu mai multă ușurință a plutei” (Binder 1966: 237, Arvinte 2002: 229).

lingvistice, anume *Erlicasă* (< germ. *Erle* „arin” + *Gasse* „uliță”), numele unei uliți cu arini din satul Ilișești, și *Bantoloca* (< germ. *Bahn* „cale ferată” + ucr. *toloca* „toloacă”, ceea ce sugerează un denominator ucrainean într-o perioadă în care limba germană era oficială), desemnând o toloacă în orașul Siret, aflată lângă calea ferată.

Toate aceste toponime, având un grad mic de socializare și o circulație restrânsă, au dispărut astăzi sau au fost înlocuite cu denumiri românești. Mărturie a colonizării mai stă doar sintagma toponimică *În 12* (germ. *Zwölfer Gasse*), întrebuințată și în prezent de locuitorii satului Ilișești pentru a denumi ulița pe care s-au stabilit, în 1787, primele douăsprezece familii de coloniști germani.

Într-o zonă bilingvă, așadar în contextul unei comunicări coareale, este posibil să apară așa-numitele *perechi de nume*, dublete care pot fi legate fonetic, legate semantic sau independente, nelegate semantic (Eichler, Šramek 1984: 14). Cele mai multe dintre toponimele bucovinene modificate de administrația habsburgică fac parte din prima categorie, deoarece au fost preluate și adaptate fonetic în limba germană (rom. *Brădetul* > germ. *Preditul*, rom. *Marginea* > germ. *Murcina*; rom. *Breața* > germ. *Braska* sau *Breaska*, *Braczka*; rom. *Botoșenița* > germ. *Bodoschinze* etc.). Există, însă, și perechi de nume legate semantic, reprezentate de compusele germane care traduc toponime românești în vederea numirii unor colonii noi (*Schwarzthal* – *Negrileasa*, *Lichtenberg* – *Dealul Iederii* etc.). Pe de altă parte, redenumirea unor vechi sate românești a generat apariția unor perechi de nume care nu sunt legate nici fonetic, nici semantic (*Vorniceni* → *Joseffalva*, *Țibeni* → *Istensegits*, *Iacobești* → *Fogodisten*, *Bălcăuți* → *Landonfalva*, *Hadikfalva* → *Dornești*, *Andreasfalva* → *Măneuți*). Abordând problema existenței perechilor de nume și în cazul microtoponimelor, K. Oliva nu reușește să ajungă la o concluzie clară. Mai ales că microtoponimele au un statut mult diferit față de toponimele majore. În primul rând, ele nu sunt absolut indispensabile, necesitatea denominării lor rezumându-se doar la înscrierea în registre cadastrale. În al doilea rând, sunt instabile, caracteristică explicabilă prin lipsa lor de importanță pentru utilizatori, cât și prin lipsa de susținere din partea unui câmp toponimic mai amplu. În cazul comunicării coareale, ele depind foarte mult de gradul de bilingvism existent în zonă și de dezvoltarea economică a acesteia. Într-adevăr, în condițiile înființării unor colonii germane cu scopul de a intensifica exploatarea miniere și forestiere din nordul Moldovei, termeni precum *hof*, *oșleag*, *șlag* etc. sunt perfect justificabili prin „prestanța” neamului. Celelalte structuri toponimice menționate, al căror denominator a fost populația germană, au fost preluate de români ca atare, probabil din cauza unui grad redus de bilingvism. Exemplele noastre par a confirma ipoteza lui Oliva, conform căreia, într-o zonă bilingvă, toponimele minore nu formează perechi de nume (cu o singură excepție: germ. *La Štric* / rom. *La Linie*), deoarece apar doar cu o singură formă, având aproximativ statutul numelor de familie care nu se traduc (Oliva 1984: 37).

Bibliografie

- Arvinte 2002: Vasile Arvinte, *Raporturi lingvistice germano-române. Contribuții etimologice*, Bacău, Editura Egal.
- Binder 1965, 1966, 1967: Ștefan Binder, *Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești*, în „Analele Universității din Timișoara”, vol. I,

- II, III, Timișoara.
- Borcia 1903: Ion Borcia, *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth.
- Buchenland 1961: *Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschum in der Bukowina*, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks.
- Constantinescu 1963: N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.
- Crössmann-Osterloh 1985: Helga Dora Crössmann-Osterloh, *Die deutschen Einflüsse auf das Rumänische. Probleme – Kriterien – Anwendungen*. (Dissertation), Tübingen, Gunter Narr Verlag.
- Eichler, Šramek 1984: E. Eichler, R. Šramek, *Thesen zur toponymischen Integration*, în *Sprachkontakt* 1984, p. 9–18.
- Florea 1983: I. A. Florea, *Elemente deutscher Abstammung in den Fachsprachen der Bukowina*, în *Tradiții lingvistice și literare de limba germană în Moldova de nord*, vol. 2, *Contribuții ale germanisticii ieșene* (ed. Margareta Jumugă și Horst Fassel), Iași, p. 173–192.
- Gottschald 1971: Max Gottschald, *Deutsche Namenkunde*, Berlin, Walter de Gruyter & Co.
- Grămadă 1996: Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I, II, București, Editura Anima.
- Grigorovitză 1908: Em. Grigorovitză, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, Atelierele grafice SOCEC & Co.
- Grigoroviță 1996: Mircea Grigoroviță, *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Iacobescu 1993: Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1724–1862). *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române.
- Jumugă 1986: Margareta-Sigrid Jumugă, *Rumänische Einflüsse in den deutschen Siedlungsmundarten und in der deutschen Umgangssprache der Bukowina*, în *Rumänisch-deutsche Kulturinterferenzen* (ed. Andrei Corbea și Octavian Nicolae), Iași, p. 41–46.
- Kaindl 1902: Raimund Friedrich Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Österreich*, Innsbruck, Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung.
- Lobiuc 2004a: Ioan Lobiuc, *Contactele dintre limbi*, vol. I, *Istoricul teoriilor și metodologiilor*, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- Mândrescu 1904: Simion C. Mândrescu, *Influența germană asupra limbii române*, Iași, Tipografia „Dacia”.
- Moldovanu 1991: Dragoș Moldovanu, *Introducere la Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale 1772–1988*, partea 1 și partea a 2-a, București, Editura Academiei Române.
- Moldovanu 2005: Dragoș Moldovanu, *Studiu monografic, în Tezaurul Toponimic al României. Moldova*, vol. I, partea a 4-a, *Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (sfârșitul secolului al XIV-lea – 1789)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Moldovanu 2010: Dragoș Moldoveanu, *Teoria câmpurilor toponimice (cu aplicație la câmpul hidronimului Moldova)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Moldoveanu 2002: Gheorghe Moldoveanu, *Bucovina: onomastică și istorie*, în „Conferințele Academiei Române”, București, Editura Academiei Române.
- Moldoveanu 1998: Gheorghe Moldoveanu, *Limba română în Bucovina. Statutul socio-cultural și politic*, Iași, Editura A92.
- Nistor 1991: Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ed. nouă, București, Editura Humanitas.
- Oliva 1984: K. Oliva, *Besonderheiten der onymischen Integration bei den Mikrotoponymen*,

zu den Namenpaaren, în *Sprachkontakt* 1984, p. 36–38.

Sbiera 1899: Ioan G. Sbiera, *Familia Sbiera, după tradițiune și istorie și amintiri din viața autorului*, Cernăuți, Tipografia Eckhardt.

Sprachkontakt 1984: *Sprachkontakt im Wortschatz. Dargestellt an Eigennamen*. Thesen und Diskussionsbeiträge zum Internationalen Symposion „Eigennamen im Sprachkontakt“ vom 17.-18. November 1982, Leipzig, Karl-Marx-Universität.

Voronca 1901: Zaharia Voronca, *Reamintiri*, Cernăuți, f.e.

Wickenhauser 1885–1887: Franz Adolf Wickenhauser, *Die deutschen Siedlungen in der Bukowina*, vol. I, II, Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt.

Traces of German in the Microtoponymy from Bucovina

In the toponymy from Bucovina, the influence of the German language manifested almost exclusively during the period in which the Northern part of Moldavia was under the Habsburgic domination (1774–1918). The imposing of German as an official language in Bucovina, the removal of the administrative system of the Moldavian civil servants and their replacement with foreigners that did not know Romanian, the colonization of the annexed territory with foreign population, mainly Germans, were some of the measures taken by the Vienna Court that also generated, among others, the reconfiguration of the toponymic names from Bucovina, both on macrotoponymic level, where the modification was done officially and on microtoponymic level, where we were dealing with a popular, spontaneous denomination. As a result of the Romanians coming into contact with the German colonists, new toponymic structures appeared in Bucovina, without the involvement of the authorities and most of them identified a certain geographic object depending on the presence of certain German colonists in the area: *Lunca lui Klemenț* (*Klemenț's River Meadow*), *Pârâul lui Taușan* (*Taușan's Creek*), *Dealul lui Saur* (*Saur's Hill*), *Iazul lui Cristian Kipper* (*Cristian Kipper's Pond*), *Moara lui Kislinger* (*Kislinger's Mill*) etc. It is very interesting the “import” in Romanian of some German appellatives toponymized under the form of some prepositional syntagms: *În Stilă* (< germ. *Stille* „silence”), halting place for people and cattle in Gemenea village, *La Speră* (< germ. *Sperre* „stopping, dam”), a waterfall built on Gemenea River in order to diminish the fury of the mountain water during the increase of the flow, *La Haltă* (< germ. *Haltestelle* „halt, station”), the place where it used to be the railway station for the passenger train, etc. We can also find in the toponymic inventory of that time, the toponymic syntagms: *Podul Țugului* (*Țug's Bridge*) (< germ. *Zug* „train”), *Pârâul Ștubei* (*Ștuba's Creek*) (< germ. *Stube* „room”) or the linguistic calculus: *Erlicasă* (< germ. *Erle* „alder tree” + *Gasse* „alley”), the name of an alley with alder trees from Ilișești village or *Bantoloca* (< germ. *Bahn* „railway” + ucr. *toloca* „common grazing ground”), representing a common grazing ground in the town of Siret, near the railway. Almost all of these toponyms that are unimportant to the users and they are unsupported by a toponymic field have presently disappeared or, more rarely, they have been replaced by Romanian names (*Cărarea la Weinstein/Path to Weinstein*), presently *Cărarea la Măicuță/Path to Măicuță*).